

ÁRKOSSY ISTVÁN

A bűvös kör

Rajzos levél, avagy nyolcvanöt éve született Páskándi Géza

A nyáresti égbolton a Vénusz úgy világolt reszketeg fényével, mintha csak a valaha legszebben ragyogó égi világítótorony volna. Vajon magával ragadó látványa földi halandók számára az elkerülhetetlen égi kikötő irányát sugalmazza?

Ráérősen ballagtunk a csillag iránt, ahogy akkor, ott, a Lillafüred közelében fekvő Jávorkúton, még a kilencvenes évek elején közösen eltöltött családi pihenés alkonyórájában Géza megkívánta. Egy, a csapás szélén talált száraz ágat sebtiben alkalmi vándorbottá nevezett ki, ám a lassú sétára utaló ritmikus koppanásokat hamarosan felülírták az egyre súlyosabban aláhulló szavak. A kezdeti dialógus percekben belül monológgá változott, szándékosan nem szóltam hát, csak hallgattam megbűvölten: a szénailatú fuvallos estben hogyan áradnak költői lényéből az életigazság tiszta eszmei sugalmi, akárcsak hegyi forrásból a kifakadó víz, előbb érré, majd patakka, aztán erős sodrású folyóvá duzzadva. Kérdések és válaszok, majd újabb kérdések és újabb válaszok szüntelen kergetőzése „pörgette fel” a nyáridőt. Néha megállt, kellő hangsúlyt szolgáltatva ezzel is egy-egy témazáró gondolatának, amiket olykor még könnyed vonalakkal is illusztrált botjával a porban, mintha Arkhimédész a teljesség megértése felé vezető utat jelölné ki. A lét-nemlét filozofikus tartalma rávetült a fölénk kifesztett, sötétbe hajló égi kupolára, eközben úgyszólván „rajzolt” a szó, a poétikus szó, a Páskándi-gondolatképeket megjelenítő személyes erő. Mert amikor a pattanásig feszülő szellem nem jut már kellő térhez a számára kijelölt testben, tovább gyűrűzik auraként, olyanokat is megérintve, akik képesek fogni lelki antennáikkal annak hullámain, ha már egyszer a bűvös kör hatósugarába bekerültek.

Igen, a Páskándi-féle bűvös kör. Az '56-os események után, a diákszövetség reformterveihez fűzött megfogalmazásai miatt a román hatóságok börtönbüntetésre ítélték; Szamosújváron Rózsa Sándor nyomdokában, aztán perzselő délen a Duna-deltában tartották fogva. Hat esztendő után, 1963-ban szabadult, majd bukaresti kényszerlakhelyének feloldása után Kolozsvárra költözött. Itt találkoztunk a hatvanas

évek végén; ekkor érezhettem első ízben a kivételes rezonanciát, ami lényének belső energiáiból folyamatosan áradt, akaratlanul magára irányítva közvetlen környezetének mindenkori figyelmét. Ezidőben készült az Ifjúsági Könyvkiadó megjelentetni *Szebb a páva, mint a pulyka* (1968) című gyermekvers kötetét, amelyet nekem szánt illusztrálásra; valójában e munka során kerültünk közelebbi kapcsolatba egymással. Aztán még ugyanabban az esztendőben az Irodalmi Könyvkiadónál *Üvegek* című, revelációként ható novelláskötete is napvilágot látott, és mivel nála ritkán hagyott alább az iram, különösen termékeny időszak következett; ennek bizonyosságaként esett meg, hogy évente akár több könyve is került az olvasók asztalára. Műfaji határok nem korlátozhatták öntörvényű üzeneteiben groteszk és abszurd (abszurdoid) moralizáló látásmódját, parádésan színes írói palettájának prizmáján erről vall a vers, novella, elbeszélés, regény, mese, mesejáték, színmű, történelmi dráma, krimi-regény, gyászbohózat, groteszk eposz, esszé, tanulmány, vallomás, publicisztikai írás, film- vagy televíziós forgatókönyv, rockopera és mások. Írásait több nyelvre lefordították, színpadi műveinek angol változata New Yorkban aratott sikert, de a klasszikus irodalomból való, vagy a kortárs román költők műveinek magyarra fordításait is említenünk kell. A hitvitázó erdélyi püspök-drámák, az *Erdélyi Triptichon* (Dávid Ferenc, Péchi Simon, Apáczai Csere János) és az *Árpád-házi Triptichon* (Szent László, Könyves Kálmán, Vak Béla), Páskándi drámaírói munkásságának valódi ékkövei. E világnézeti, filozófiai és mélylélektani művek nyelvezetéről, mint szerzői nyílt műhelytitkokról, ezeket vetette papírra: „Nyelvi archaizálásra (különösebben) nem törekedtünk, sőt igyekeztünk maibbá tenni a beszédet, persze, néhol egy-egy régiesebb nyelvi fordulatot is becsúsztattunk. Azért cselekedtünk így, mert az idők folyamán azt vettük észre, hogy a legszebb archaikus beszéd sem hat már úgy, mint az élő. A publikum, ahogy archaikus szöveget hall, inkább hajlamos lírát sejteni mögötte, mint drámát.” Másutt, szüntelen kísérletező és újíto szelleme az önmaga elé kitűzött írói felelősségről így vallott: „Van, ami olvasandó, van, ami mondandó, de mind-mind megírandó, mert költészetben szégyen nincsen, akár a születés, akár a halál, oly szégyentelen a líra.”

Páskándi Géza az évek során volt a kolozsvári Kriterion Könyvkiadó főlektora, Budapesten a Kortárs folyóirat főmunkatársa, a Nemzeti Színház drama-

turgja, a Magyar Televízió szerkesztőbizottsági elnöke, alapító tagja a Magyar Művészeti Akadémiának. És volt kultúrtörténeti hagyományainkból merítő, sziporkázóan bátor újító, magával ragadó elme, a színek végtelen spektrumán alkotni képes egyéniség, akit, saját szavai szerint: mindig az értelem indulata vezérelt. 1974 óta Magyarországon élt; mintegy fél-száz kiadvány örzi életművét.

Kolozsvár délkeleti felének dombtetős oldalán, az Alverna negyedben laktunk alig kőhajításnyira egymástól; nyugalmasnak volt mondható akkoriban a környék; kertek zöld világa fölött szállhatott a tekintet; tisztán láthattuk a másik ablakát. Géza Anikója és az én Ilám még a marosvásárhelyi Színművészeti Főiskolán évfolyamtársak voltak, régi keletű volt tehát az ismeretség, ráadásul Ágnes lányuk és Zsolt fiunk csaknem egyszerre pillantották meg Erdély szomorú időszakának fátyolfelhőkkel borított egét. Pajtások lettek, olykor vidáman bújócskáltak a kitepedésre előkészített természetes ládák és pakkok egyre nyomasztóbb zezugában. Jómagam az Utunk szerkesztőségében (itt húsz esztendeig voltam grafikus), vagy a Kriterion Könyvkiadóban szinte napon-ta találkoztam Gézával. És abban a bizalmatlanságtól velejéig fertőzött korban – részben óvatossági okok miatt is – gyakran töltöttük közösen a szabadidőt, ki-autózva a Szamos-partra a természet nyugalmaát keresni, vagy szobában ülve, fellazulva, néha jobb, néha silányabb bort porciósan kóstolgatva, közben kellő mennyiségű szivarfüsttel tartósítva önmagunkat egy reménytelibb jövőre számára.

Géza korán kelő volt. Dolgozószobájából a feltornyosuló könyvhegyek közül már pirkadatkor kihallatszott az írógép billentyűzetének kattogó, sajátos kronometriája. Viszont feltűnt nekem, hogy könyvtárában egyik kiadványon sem láttam az ismerős védőborítót, így aztán meg is kérdeztem, mi ennek a csupaszságnak az oka; azt felelte: zavarja, hogy mindegyre igazgatni kell, ahogy le-fel csúszkálnak olvasás közben, ezért, amint megvásárol egy művet, leveszi róla, és – bár kegyetlenül hangzik – azon nyomban el is dobja. Tán hümmöghettem erre valamit, mivel mi, grafikusok épp hogy a védőborító hatásos látványára helyezük tervezéskor a hangsúlyt, lévén éppen ez a költségesebbnek nevezhető kiadványok fontos vizuális névjegye.

Kora délelőtt, déltájban, ha írását befejezte, taxit rendelt, és annak módját kellőképpen megadva, személyesen vonult be kéziratával a szerkesztőségbe.

Mondom, hogy vonult, hiszen megjelenése több volt holmi egyszerű belépésnél. Ő maga jelenség volt. Novellái, versei, tárcái, a késhegyre menő polémiák valódi revelációként szolgáltak sajtókiadványunk hasábjain, vitték, röpítették magukkal az irodalmi-művészeti és kritikai hetilapot, emelték a példányszámot. Olykor még Katóka, az Utunk szerkesztőségének titkárnője is odahagyva sürgős gépelnivalóit, afelé a szoba felé somfordált, ahol Géza látogatóként éppen tartózkodott. Márpedig Katókanál senki sem tudta jobban, hogy mely pillanatban éppen kinek az aurájára érdemes odafigyelni. Páskándi ottléte tagadhatatlanul eseményszámba ment, hiszen vibrált körülötte a légtér, és kizárható volt, hogy hamarosan ne történne jelenlétében valami eredendően lényeges a gondolatok kiismerhetetlen hullámhosszain. Főként akkor vált parázslóvá a hangulat, ha rajta kívül olyanok is jelen voltak, mint Lászlóffy Aladár, Panek Zoltán, Szilágyi István, K. Jakab Antal vagy Szócs István. Nemcsak forrt, de valósággal felforrt az éter, ahogy Géza érvei „kaszáltak”, eközben röpdöstek a prók és kontrák, ok és okozati összefüggései a létnek, felelőssége a lírának, prózának; birkózott a tartalom és forma; terítékre kerültek a stíluskérdések; a lehetséges és abszurd viszonya, vagy elhangzottak az ego autonómiájának mesterien megfogalmazott elvei. Ma is látom akkori sudár alakját, ahogy szűk farmernadrágban, kockás farmeringben, kibomló, vállig érő, hollófekete indiánhajával és szemfehérjében megvillanó sötét pupillájának átható, adys tekintetével az asztal mellett áll, majd az elkövetkezendő drámai szócsaták előtti még nyugalmas pillanatban a többnyire kapadohányhoz szokott nagyszivarosokat, békepipaként, elmaradhatatlan Kent cigarettájából megkínálja.

Egyik alkalommal (s ez bizony a „Kárpátok Géniusának aranykorában” nem ritkán fordult elő) borult a lap, felsőbb utasításra protokoll anyagokkal kellett indítani a számot, ami ilyenkor azt is jelentette, hogy a már betördelt, kiemelten kezelt vezető írások könyörtelenül beljebb csúsztak a laptestbe. Ez történt Géza keretbe foglalt versével is, s ha már az ominózus szituáció így esett meg, és ő is személyesen jelen volt a szerkesztőségben, jeleztük: költeménye ezúttal nem a megszokott helyen, hanem hátrább lesz olvasható. E kijelentésen – talán csak a hatás kedvéért tette, vagy egyfajta oktatói játékoságból? –, lopakodó mosolyának kíséretében némileg színlelt felháborodást mutatott, nyomatékosan hangoztatva:

„De, már bocsássatok meg, én sohasem tartottam igényt arra, hogy verseimnek bármilyen kivételezett helyen kellene szerepelniük. Ti magatoktól helyezitek rendszeresen oda. Valójában azt sem bánom, ha az utolsó oldal végére, a keresztretjvény vagy az impresszum alá kerülnek soraim, mivel azok ott is Páskándi Géza versei lesznek. Számomra csak egyetlen szempont a lényeges, hogy gondolataim mindenképpen eljussanak az olvasóhoz.”

Otthonaink közelsége és a színházi bemutatók alkalmi olykor úgy hozták, hogy együtt mentünk le a sétatéri színpad jeles ünnepi eseményeinek számító Páskándi-bemutatókra. Az erkölcsi eszmék hitvitákban ütköztetett történéseit megelevenítő *Tornyot választok* című drámai remekművének szó szerinti tomboló sikere mindmáig mély nyomot hagyott emlékezetemben. Ám az ilyen és hasonló élmények közt másmilyen emlékkockák is fölillannak az idők távolából. Például az irodalmi élet és mindannyiunk számára megrázó esemény napja következett be 1976 novemberének elején, amikor a szuverén nyelvi leleményesség jelese, Szilágyi Domokos tragikus hirtelenséggel eltávozott közülünk. Géza az Írószövetségben már az első pillanatban a legméltóbb búcsúztatás ügye mellett állt ki. Mellesleg engem arra kért meg, hogy mivel várhatóan a temetésre a költő Nagy László is megérkezik Budapestről, és előreláthatóan a Continental hotelben lesz szállása, őt bárminemű fáradtságtól kíméljük meg, így, ha nincs akadálya, álljak gépkocsimmal rendelkezésükre. Mi sem volt természetesebb, hogy Páskándi Gézát és Nagy Lászlót elvittem, amerre óhajtották. Felidézem, ahogy a két mélytekintetű szempár meg-megvillan a jármű visszapillantó tükrében. A ritka „irodalomtörténeti” látványt lelki rögzítőmasinámmal lefotóztam, és örööm ma is szép emlékként. De utólag megvallom, sokkal inkább rájuk figyeltem akkor, mintsem az útra. Persze, Géza akkor még nem tudhatta, hogy Szilágyi Domokos már az ő börtönből való kiszaba-

dulásának pillanatától, vagyis 1963-tól folyamatosan jelentett róla fedőnéven a román állambiztonsági szerveknek. Abszurd dráma? Nem. Elképesztő valóság! A *Vendégség* egyfajta aktualizált cselekményű dramaturgiai változata, ahogy a műben is – Dávid Ferenc és Socino szembeállításán során – a besűgött és besűgő viszonyának lényegi mozzanata tárul elénk.

A „Géza kék az ég” anagramma jut eszembe, valahányszor feltekintek a nyári szféra kobaltkék magasságába. Szípkázó szójátékai, nyelvi zsonglórködsei és parabolái átszötték a mindennapokat, a mindenórát, a mindenperceket. De könnyedén bánt a rajzszközzel is; nem egy verse született színes vonalak szövevényes hálózatában, mintha Kondor Béla szavai csengtek volna vissza: *Jelet hagyni*. Úgy emlékszem, ezekből a Kortárs folyóirat közölt néhányat a „gondolkodó vonal” képi lehetőségeit demonstrálva. Egy ilyen rajzversét Ila is őrzi. Kolozsvári időnkben kihagyhatatlan szokás volt baráti körben a locsolás hagyományának ápolása, ez pedig nemcsak a szokás tradíciójából eredt, hanem bensőséges szálak jelzésére is szolgált, no meg a koccintások variációs lehetőségeinek gyakorlására. Gézáéknál Anikó pompás halsalátái gasztronómiai műalkotásokká lényegültek. Aztán egy Húsvét alkalmával, amikor a költő ágyhoz kötve gyengélkedett, velem küldte át Ilának szóló öntözőlevél-dokumentumát. Kisebb fehér lap volt, amire a rögtönzött vers felkerült. Először meglocsolta a papír közepét, majd annak helyét kék filctollal bekarikázta, mellé írva: *A kölni határai*. Összefoglaló címként föléje került: *Páskándi: A meglocsolt boríték (Modern mű)*. Alatta verzáll betűkkel: *KÖLNI-ART '88*. Majd a dedikáció: *Árkossy Ilának, 1988, húsvét 3. napja*. És bár a kis lapról a parfüm illata rég elszállt, az Idő állandó jelenlétének elévülhetetlen aromája máig megmaradt. Akárcsak emlékeim közül az egykori kép, amikor a szénailatú, fuvallatos jávorkúti nyáresten vándorbotjával követendő utunkat az esthajnalcsillagig kijelölte.